

Konstituování krajní pravice v českém stranicko-politickém systému

Vývoj SPR-RSČ od přelomu let 1989/1990 do parlamentních voleb v roce 1992

MIROSLAV MAREŠ

Vytváření demokratických systémů v zemích střední a východní Evropy v devadesátých letech přineslo řadu nových podnětů a výzev pro politologický výzkum. Jednou z nich se stal nárůst nacionalistických a pravicově extremistických tendencí, který kontrastoval s „pozitivním“ vyzněním nově nabyté (popř. znovunabyté) svobody. I v České republice působily a působí subjekty, označované jako extrémně, radikálně či krajně pravicové, popř. jako nacionalistické. Mezi nimi zaujímá specifickou pozici Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa (SPR-RSČ). Tato politická strana především v letech 1992-1998 (kdy měla relativně významné zastoupení v parlamentu) výrazným způsobem ovlivňovala podobu i mechanismus fungování českého stranicko-politického systému. Poměrně překvapivý neúspěch v mimořádných parlamentních volbách v roce 1998 přinesl zásadní ztrátu vlivu krajní pravice na vytváření české politiky, avšak do budoucna není opětovná mobilizace voličského potenciálu pro SPR-RSČ či jiný ultrapravicový subjekt vyloučena. Zatímco již bylo provedeno několik pokusů o analýzu volebního propadu SPR-RSČ¹ v roce 1998, fázi vzniku a etablování této strany v procesu konstituování českého stranicko-politického systému² byla doposud věnována v odborné literatuře velmi malá pozornost (přestože jinak je SPR-RSČ relativně častým tématem různých prací z oblasti sociálních věd – ať již studií monografických či se „širším“ záběrem).³

1. Teoretické a metodologické problémy výzkumu krajní pravice ve střední a východní Evropě

Dosavadní výzkum krajní pravice (a tedy i SPR-RSČ) v České republice a v dalších zemích střední a východní Evropy provázely některé teoretické a metodologické problémy (což je však pro „postkomunistická studia“ typické⁴). Toto konstatování se týká především „automatického“ přenášení kritérií a závěrů, které vypracovali zahraniční politologové pro krajně pravicové strany, působící ve stranicko-politických systémech západní Evropy, na strany ve středo- a východoevropských zemích, včetně České republiky. Přestože řada aspektů a charakteristik (programatika, voličská struktura) může vykazovat v rámci sledované problematiky společné rysy, je nutné mít na paměti, že nástup „nové krajní pravice“ zhruba od poloviny osmdesátých let v západoevropských stranicko-politických systémech bývá často interpretován jako důsledek předchozího „ustrnutí“ dynamiky vývoje těchto systémů, což umožnilo novým proudům – stranám zelených

a populistické krajní pravici (chápané většinou jako odlišný typ stran od meziválečných fašistických a autoritářských a poválečných neofašistických subjektů)⁵, uchopit neřešená témata a přinést změnu v počtu relevantních subjektů i v mechanismech fungování systémů politických stran.⁶ Ve střední a východní Evropě se však strany, které jsou občas zobecňujícím způsobem řazeny do „společné rodiny“ např. s francouzskou Národní frontou (Front National – FN), italskou Národní aliancí (Alleanza Nazionale – AN), Svobodomyšlnou stranou Rakouska (Freiheitliche Partei Österreichs – FPÖ), německými Republikány (Die Republikaner) apod., objevily takřka současně se vznikem nových pluralitních systémů, a proto přinejmenším některé „západní teorie“ nejsou pro středo- a východoevropskou realitu aplikovatelné.

Problematické je i vytváření společných kritérií a zobecňujících závěrů pro krajně pravicové a nacionalistické strany z různých postkomunistických zemí, protože i mezi nimi existují podstatné rozdíly (které vyplývají z odlišných historických, politických, kulturních a socioekonomických determinantů té které země).⁷ Německý politolog Klaus von Beyme uvádí, že předpoklady pro úspěch extrémně pravicových stran ve východní Evropě mj. ovlivňuje prvek etnického vědomí v návaznosti na vlastní státní tradici. V této souvislosti rozlišuje tři typy východoevropských zemí:

1) Národy s dlouhou státní kontinuitou, vysokým etnickým vědoměním a velkou etnickou homogenitou (Rusko, Polsko, Maďarsko, Česká republika). Tyto národy měly největší vědomí historického etnika⁸ ve vazbě s jejich starou státností, která byla pouze příležitostně přerušena.

2) „Pozdní“ historické národy s malou etnickou homogenitou, ale s politicky vysoce vystupňovaným etnickým vědomím (Srbsko, Chorvatsko, Rumunsko, Slovensko, Ukrajina, kavkazské republiky). Právě kompenzace státní tradice u jednotlivých etnik, jako jsou Ukrajinci, Slováci, Chorvati, Arméni a Gruzínci, jejichž vlastní státnost brzy zanikla (Ukrajina v roce 1654), vedla ke kompenzačnímu nacionalismu, který vyvolával obrazy nepřítele a pěstoval mýty.

3) Nové národy s malými zkušenostmi s vlastními státy a s nízkou etnickou homogenitou. Nedostatečné etnické vědomí v souvislosti s chybějící státní tradicí bylo pouze příležitostně důvodem pro to, aby podporovalo nacionalistické a extremistické skupiny, jako v Bělorusku.⁹

Beyme spatřuje jako typ zemí „nejvíce náchylný“ k pravicovému extrémismu druhý výše jmenovaný.¹⁰ V takovém případě by však byly extrémně pravicové strany ve východní Evropě de facto ztotožněny se stranami nacionalistickými, což nemusí být např. u SPR-RSČ dostačující charakteristika. I Beyme poté, co zdůrazňuje „nový“ charakter tzv. radikálního pravicového populismu v západní Evropě, uvádí, že tento typ populismu vzniká především v zemích, v nichž se nová uskupení musí prosazovat proti etablovanému stranickému systému (viz výše). Přestože konstatuje, že ve východní Evropě nelze nalézt podobné příklady, tvrdí, že nanejvýše v České republice a v Maďarsku je stranicko-politický systém relativně konsolidovaný, a proto není náhodné, že se zde tento nový postmoderní radikální pravicový populismus profiluje nejjasněji (SPR-RSČ, MIEP). V této souvislosti rovněž podotýká, že ne všechna populisticko-radikální hnutí východní Evropy následují český případ zřetelně „okrajové“ strany. Populismus se v mnoha zemích nachází v centru stranicko-politického systému, nikoliv na jeho periférii.¹¹

Beymeho závěry tak do jisté míry opodstatňují výraznější aplikaci „západních“ teoretických modelů pro zkoumání SPR-RSČ. Ale vysvětlení relativně „rychlého“ zisku parlamentního zastoupení pro stranu, která sice v prvních svobodných volbách (de facto plebiscitu o odmítnutí komunismu) neuspěla, avšak již ve druhých se dokázala prosadit, je spíše než v momentu odporu vůči „etablovanému“ systému (který v letech 1990-1992 neexistoval, resp. se utvářel, byt' na

druhou stranu představovalo OF jistý „systém v systému“) nutně hledat v možnosti SPR-RSČ výrazně se vymezit vůči procesům, probíhajícím v Občanském fóru a později v jeho následnických subjektech. OF bylo spojeno s velkými očekáváními, jejichž naplnění nepřípadlo již krátce po změně režimu mnoha lidem dostatečné. Proto je zaujala protestně orientovaná nekomunistická strana s vůdcem, schopným pronášet poutavé projevy, které byli ochotni odevzdat svůj hlas. Vzestup SPR-RSČ byl přitom determinován i tím, že byla schopna obsadit určitý prostor v pluralitním spektru (tj. v daném případě krajní pravici) a současně eliminovat vliv stran, které měly alespoň částečně stejné cíle či podobné názvy. Stala se spíše stranou pro lidi, kteří v procesu demokratizace velmi rychle a nekriticky projeví nespokojenost s průběhem a výsledkem společensko-politických a ekonomických změn.

2. Základní rozdělení vývoje SPR-RSČ

Ve vývoji SPR-RSČ lze vysledovat tři základní etapy. Ty jsou primárně odvislé od role SPR-RSČ v českém¹² systému politických stran, resp. od jejího parlamentního zastoupení, zároveň však díky zisku či ztrátě vlivu docházelo k určitým (byť dílčím) změnám strategie a především „vnější prezentace“ strany.

První etapu lze časově vymezit zhruba od konce roku 1989 do parlamentních voleb v roce 1992. V ní se v mimoparlamentním prostředí nejprve skupina republikánů kolem osoby Miroslava Sládka (od února 1990 nesoucí název SPR-RSČ) díky svojí politické aktivitě dokázala stát jediným „veřejně známým“ politickým reprezentantem „republikánství“ (resp. toho, co za něj vydávala) a postupně dominantním způsobem obsadila krajně pravicový prostor v českém stranicko-politickém spektru (což znamenalo, že zde označení „republikán“ získalo „ultrapravicově-populistické“ vyznění). Výsledkem „hegemonního“ postavení na krajní pravici se stal volební úspěch v roce 1992, kdy strana získala zastoupení ve FS i v ČNR. Právě charakteristika této etapy je cílem tohoto článku.

Druhá etapa v letech 1992 až 1998 je charakteristická působením SPR-RSČ v ČNR, resp. v PS PČR, které bylo spojeno s mnoha extremistickými a rasistickými excesy čelných představitelů a reprezentantů SPR-RSČ (ve sněmovně i mimo ni). Republikáni se profillovali jako zřetelně antisystémová a extremistická strana. V roce 1996 díky zvolené strategii dokázali zvýšit svůj volební zisk, v roce 1998 naopak strana ztratila parlamentní zastoupení.

Třetí etapa od voleb v roce 1998 je charakteristická nejprve v letech 1998-1999 vnitřním rozkladem strany (provázeným odchodem řady čelných představitelů), který se však Sládkovu vedení podařilo v průběhu roku 1999 relativně konsolidovat. Dočasně došlo i k utlumení „vnějších“ aktivit strany, avšak po návštěvě předsedy francouzské Front National Jean-Marie Le Pena v ČR na pozvání SPR-RSČ a v souvislosti s blížícími se regionálními volbami v roce 2000 se SPR-RSČ pokouší opět „dostat“ do povědomí veřejnosti, což je provázeno řadou obtíží (mediální nezáměr, finanční problémy, menší počet aktivních členů apod.).

Většina charakteristických atributů SPR-RSČ (její politická strategie, programatika, Sládkova vůdčí role apod.) má svůj původ již v první z výše uvedených fází. Je proto zajímavé toto období podrobněji popsat, přičemž je nutné mít na paměti i dobový kontext (včetně tehdejší mediální sféry, socioekonomického prostředí, ještě vyšší stupeň egalitářství než je tomu v současnosti apod.), protože pouze zasazení tehdejší republikánské strategie (např. takřka monopolní

„právo“ na vulgární útoky vůči prezidentu Havlovi) do dané doby umožní pochopit příčiny jejich vzestupu. Je přitom otázkou, zda se alespoň částečně obdobné podmínky budou ještě v českém prostředí opakovat.

3. Vytváření republikánských stran v polistopadovém období

Na přelomu let 1989-1990 vznikalo v České republice i na Slovensku velké množství politických stran a hnutí, přičemž řadu z nich tvořily pouze nepočtené skupiny osob z určité lokality. Tyto „strany“ často existovaly pouze krátkou dobu, vydaly několik prohlášení, neprošly procesem registrace podle nového zákona o politických stranách a brzy zanikly. Část z nich se však stala relevantními součástmi systému politických stran (byť v pozdější době), což je i příklad SPR-RSČ.

Koncem roku 1989 se na několika místech v Československu utvořila malá seskupení, která hodlala ve stranicko-politickém prostoru reprezentovat republikánské, popř. radikálně pravicové (zde myšleno v americkém pojetí pojmu „right-wing radicalism“) politické ideje.¹³ Přívlastek „republikánská“ si navíc zvolili do svého názvu rovněž ti, kteří chtěli reálně (tj. především zastupováním zájmů zemědělců a venkova) navázat na tradici prvorepublikových agrárníků – Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu.¹⁴

Výsledkem kontaktů těchto skupin byla na jedné straně spolupráce a integrace (ke kterým zřejmě přispěly i navázané kontakty s americkými republikánsky orientovanými emigranty), na straně druhé trvalé rozštěpení republikánského proudu. Přesný popis dění v tomto období je velmi obtížný, protože s ohledem na pozdější spory byl různými stranami interpretován značně rozdílně. Je nutné mít na paměti, že tato část politického spektra byla ve srovnání s „hlavními“ celostátními proudy (OF a jeho jednotlivé směry, jejichž zástupci obsazovali exekutivní posty a byli kooptováni do zastupitelských sborů, KSČ, nekomunistické strany NF, obnovující se ČSSD apod.) zcela nevýznamná a bez mediálního vlivu.

Na přelomu listopadu a prosince 1989 vznikly zárodky Republikánské unie (RU), která chtěla realizovat obdobnou politiku jako Republikánská strana USA či francouzští republikáni. RU se 16. 1. 1990 sloučila s Československou stranou svobodných demokratů a s Liberální evropskou stranou (název Republikánská unie zůstal zachován). 26. 12. 1989 vznikla v Praze Republikánská strana, avšak centrum její činnosti se záhy přesunulo do Bratislavy (s ohledem na osobu předsedy, kterým se stal Ivan Ďuriš). V prosinci 1989¹⁵ začala v Praze působit i jiná skupina, která se v tu dobu označovala také jako Republikánská strana. Její vůdčí osobností byl Miroslav Sládek.

Sládek do porevoluční politiky vstoupil jako zcela neznámý člověk, nespojený ani s disentem ani s tzv. „šedou zónou“. Narodil se v roce 1950 v Kostelci nad Orlicí. Po absolvování základní vojenské služby vystudoval filozofickou fakultu University Karlovy. Mezi příznivci i odpůrci strany je často označován jako „doktor“ díky stále zdůrazňovanému titulu PhDr. Před listopadovými událostmi pracoval v Českém úřadu pro tisk a informace, což se pro jeho odpůrce stalo důvodem pro zpochybňování jeho antikomunistických postojů (s ohledem na „cenzorské zaměření“ tohoto ústavu).¹⁶ Sládek má jisté charisma a schopnost pronášet populisticky poutavé projevy, což mu spolu s nespornou cílevědomostí a zaujetím pro politickou práci umožnilo zaujmout dominantní roli ve vývoji strany.

4. Vznik SPR-RSČ

Roztříštěnost republikánského hnutí v polistopadovém Československu se s ohledem na jeho marginální význam jevila jako neúnosná, a proto proběhly pokusy o sjednocování. „Sládkovci“ se údajně koncem ledna 1990 připojili k Republikánské unii, avšak (jak je uvedeno v tiskovině RU Republikánské listy z května 1990): „velice brzy však dr. Sládek začal provádět samostatné akce, které byly v rozporu s cíli RU, takže došlo k rozchodu. Sládkova strana poté vše vsadila na jednu kartu a snažila se získat pozornost veřejnosti takovými vystoupeními, že ji tisk použil i jako odstrašující příklad. Lidé ji dokonce začali srovnávat se západoněmeckými republikány, kteří jsou vzdor svému názvu stranou neonacistického charakteru. Proto dr. Sládek rychle rozšířil označení své strany o název francouzských republikánů, čímž vzniklo poněkud krkolomné pojmenování Sdružení pro Republiku – Republikánská strana Československa.“¹⁷ Dalším důvodem doplnění názvu však byla patrně skutečnost, že název Republikánská strana „obsadila“ Ďurišova skupina. V únoru 1990 se Sládek pokusil získat dominantní pozici na prvním sjezdu RU, avšak neuspěl. RU byla ministerstvem vnitřně zaregistrována 6. 3. 1990.

Již 24. 2. 1990 se konal v Praze ustavující sjezd SPR-RSČ. V projevu na sjezdu Miroslav Sládek (který byl zvolen předsedou) uvedl, že vůdčí myšlenkou při založení strany bylo „vědomí si toho, že je nutné v současné politické situaci, která je přetížena stranami liberálně-demokraticko-socialistického zaměření, vybudovat skutečně radikální pravicovou stranu, jež by byla strážkyní demokracie a která by ve svém programu odmítla jakoukoliv formu spolupráce nejen s komunisty, ale i se stranami jim blízkými.“¹⁸ V projevu rovněž uvedl: „Jestliže jsme pro demokracii, nemůžeme z principiálních důvodů uznávat jakýkoliv orgán nadřazený politickým stranám. Ať se již nazýval v minulosti Národní fronta, nyní Shromáždění, Občanské fórum nebo Veřejnost proti násilí. OF a VPN vykonaly mnoho pro porážku diktatury, ale samy by se mohly do pozice diktátorů lehce dostat. Nemáme nikde záruku, že v koordinačních centrech a na dalších úrovních těchto organizací jsou lidé morální a schopní. Spíše se zdá, že zde rozhodují lokty. Proto také SPR-RSČ nevstoupila dosud do těchto hnutí a v případě nutnosti volební koalice bude dávat přednost spolupráci s pravicovými stranami.“¹⁹ Dále prohlásil: „Jestliže byli někteří v padesátých letech členy komunistické strany a po okupaci Sovětskou armádou v roce 1968 se stali disidenty, považujeme jejich disidentskou činnost pouze za prostředek k odčinění předešlé viny. To však nezakládá nárok na náhradu ať již materiální nebo morální a rozhodně z nich nelze dělat mučedníky.“²⁰ Sládek využil již v únoru 1990 i protestních nálad vůči vietnamským dělníkům a prohlásil: „Jestliže v budoucnu podnikatel usoudí, že je pro něho výhodné dovézet pracovní síly z ciziny, bude to pouze jeho záležitost. Nelze však v současné době hradit platy zahraničních dělníků ze státních prostředků ve formě jakési internacionální pomoci (samořejmě hrazené z našich daní). Už vůbec nelze hovořit o tom, aby tyto mzdy byly hrazeny v dolarech, jak zněl nedávný požadavek Vietnamu. Jestliže zde nejsou spokojeni, mohou jít.“²¹ Sládek se tedy snažil využít odporu části veřejnosti k OF a VPN, který vznikl již krátce poté, co začal mít výrazný vliv na vytváření československé politiky. Na ustavujícím sjezdu SPR-RSČ byl přijat i program „Úkoly současné a perspektivní“, který byl použit jako volební program v roce 1990. Jeho „radikálnost“ ale nedosahovala úrovně Sládkových projevů a veřejných vystoupení²². Ministerstvo vnitřně zaregistrovalo SPR-RSČ 27. 2. 1990.

5. Parlamentní volby v roce 1990

Ve volbách do federálního shromáždění a ČNR kandidovala Republikánská strana (Ďuričova) po neshodě s RU ve volbách jako součást Občanského fóra. Republikánská unie se stala jednou ze stran, které 13. 3. 1990 vytvořily pravicovou koalici Svobodný blok.²³ Podle již citovaného článku z Republikánských listů „když v březnu vznikala volební koalice Svobodný blok, snažil se dr. Sládek o spolupráci, aby nezůstal osamocen mimo hlavní proud nekonfesní pravice. Jeho zástupci zpočátku docházeli na společná jednání do střediska RU, kde koaliční partneři Svobodného bloku zasedali. Brzy se ale ukázalo, že společná spolupráce není možná. Svobodnému bloku jde totiž o prosperitu naší republiky na zásadách svobody v politice, ekonomických vztazích i kultuře a ne o preferenci osobních ambicí některých jednotlivců. Dr. Sládek tedy zareagoval tím, že se po osobních útocích na představitele Svobodného bloku snažil rozbít konstruktivní pravicovou koalici podáním žaloby Generální prokuraturě ČR na její registraci k volbám.“²⁴ V tomto směru však Sládek neuspěl a jeho stížnosti byly zamítnuty.

SPR-RSČ nakonec kandidovala v prvních polistopadových volbách v koalici s Všelidovou demokratickou stranou, což byl subjekt, který si nárokoval především zastupování soukromých podnikatelů. Volby však skončily pro všechny subjekty, které se snažily vně OF profilovat na idejích republikánství, velkým neúspěchem, jak ukazuje následující tabulka:

Výsledky koalic VDS/SPR-RSČ a Svobodný blok ve volbách do FS a ČNR v roce 1990:

	SL FS		SN FS		ČNR	
	Hlasy abs.	Hlasy%	Hlasy abs.	Hlasy%	Hlasy abs.	Hlasy%
VDS/SPR-RSČ	67 781	0,94	72 155	1,00	72 048	1,00
Svobodný blok	57 925	0,80	78 910	1,09	75 242	1,04

Ve Slovenské republice získala koalice VDS/SPR-RSČ do SL FS 8 557 hlasů (0,25%), do SN FS 7 169 hlasů (0,21%) a do SNR 7 023 hlasů (0,21%).

Po volebním neúspěchu jak VDS/SPR-RSČ, tak i Svobodného bloku, byl Sládek obviněn z poškození „dobré pověsti“ republikánství, především ze strany Republikánské unie. Všelidová demokratická strana svého koaličního partnera po volbách opustila²⁵ a další vývoj těchto subjektů již probíhal zcela nezávisle na sobě. Ze SPR-RSČ odešla po volbách část členů a 23. 6. 1990 založila Radikální republikánskou stranu. Členskou základnu SPR-RSČ se pokoušela „získat“ pro sebe i Republikánská unie, stejnou aktivitu opačným směrem však vyvíjeli i Sládkovi republikáni. Sládek se přes neúspěch již během předvolební kampaně stal poměrně známým jako ten, kdo vystupuje velmi radikálně vůči ostatním politickým stranám, včetně OF a VPN, které byly stále většinou obyvatel chápány jako „hlavní motory“ reformních změn. Často byl v tisku označován za extrémistu.

5. Rozdílné cíle republikánských stran

Republikánská unie hodlala sehrát určitou roli při sjednocování demokratické nekonfesní pravice, mj. i s ohledem na proces štěpení OF. Proto např. uvítala aktivity Daniěla Kroupy vedoucí ke vzniku Meziparlamentního klubu demokratické pravice. Iniciovala rovněž spolupráci menších pravicových stran²⁶. V březnu 1990 podepsala RU „Dohodu o spolupráci demokratických pravicových sil“ s Křesťansko-demokratickou stranou, Klubem demokratické pravice – Hnutí za občanskou svobodu a Liberálně demokratickou stranou.²⁷ Ve svém důsledku však byly tyto aktivity zcela neúspěšné.

SPR-RSČ se nejprve zaměřila na práci v tzv. Mimoparlamentním sněmu, v němž působily některé strany, které neuspěly ve volbách v roce 1990, a s ohledem relativně velký procentuální zisk hlasů stran a hnutí (chápaných jako celek), které nepřekročily pětiprocentní hranici, si nárokovaly i vůči tehdejšímu FS zastupování 20% občanů. SPR-RSČ reprezentoval v Mimoparlamentním sněmu její tajemník Jan Vik. V MPS i mimo něj Republikáni dočasně rozvíjeli intenzivní spolupráci s nově vzniklou Moravskou národní stranou, avšak pro neshody mezi předsedy Dřímalem a Sládkem (vyplývající především z neslučitelných osobních ambicí obou politiků) tyto kontakty postupně ustrnuly.²⁸

Hlavní důraz však SPR-RSČ kladla na vlastní propagaci. V srpnu 1990 začal vycházet stranický týdeník Republika. Nejvýznamnější aktivitou Miroslava Sládka a jeho strany se však staly mítinky spojené s projevy, díky nimž Sládek dokázal získat řadu přívrženců. Ostře napadal polistopadové představitele s ohledem na jejich údajné spojení s komunisty, začal využívat sociálně-populistické a později i rasistické rétoriky, snažil se prosadit požadavek na připojení Podkarpatské Rusi k Československu. Podařilo se mu přesvědčit část veřejnosti o opětovném rozdělení společnosti na „my“ (tj. „trpící“ lid, jehož jediným zastáncem jsou republikáni) a „oni“ (tj. politici „fóra“, kteří si dohodli předání moci s komunisty). SPR-RSČ vydala i známou „Analýzu 17. listopadu“, kterou sepsal tehdejší člen Konfederace politických vězňů Miroslav Dolejší. Dokazoval v ní mj. , že 17. listopad zorganizovaly tajné služby jako Mossad, KGB a CIA.

Republikáni se „před televizními kamerami“ významně prezentovali na demonstraci 17. listopadu 1990, kdy do Prahy přiletěl na návštěvu americký prezident George Bush (kterého SPR-RSČ tehdy vnímala jako „stranického kolegu“). Na Václavském náměstí skupiny republikánů vyvěsily transparenty s nápisy „OF LŽE – OF TELLS LIES“ apod. Další významnou akcí, která vzbudila mediální pozornost (byť negativní), byl mítink před budovou Československé televize 8.-9. 6. 1990, na němž demonstrující protestovali proti neochotě pozvat Miroslava Sládka do nedělního diskusního pořadu Co týden dal. Prezentace SPR-RSČ, ať již vlastní nebo šířená tehdejšími majoritními médii, přispěla k tomu, že od počátku roku 1991 nastal příklon lidí výrazně nespokojených jak s ekonomickým, tak i vnitropolitickým vývojem, ke krajní pravici reprezentované SPR-RSČ.²⁹ Republikáni také v podstatě přivítali některá vyjádření tisku i prezidenta Havla na jejich adresu (Havel je obvinil z fašismu), protože jim poskytly záminku k vystupňování protestní kampaně.

6. SPR-RSČ na cestě k volebnímu úspěchu v parlamentních volbách v roce 1992

V komunálních volbách konaných 24. 11. 1990 ještě SPR-RSČ neuspěla. V celorepublikovém rámci získala 387 728 hlasů (0,50%) a 47 mandátů (0,07%).³⁰ Na 1. řádném sjezdu strany, který

se konal 24. 2. 1991, však byly výsledky komunálních voleb oceněny s ohledem na skutečnost, že v místech, kde SPR-RSČ kandidovala, bylo dosaženo výsledků kolem 10%.³¹ Na tomtéž sjezdu (konaném s vyloučením sdělovacích prostředků) byl přijat i tzv. „První programový dodatek“, v němž byly řešeny i vnitrostranické problémy. Mj. zde bylo konstatováno: „Poté, co se nepodařilo infiltrovat vedení SPR-RSČ, a poté, co se jsme se s těmi nemnohými, kterým se přece jen podařilo do vedení SPR-RSČ dostat, velmi rychle a radikálně rozloučili, začaly snahy rozkládat SPR-RSČ zezdola. Byly infiltrovány naše místní organizace a jejich vedení, které potom plně v souladu s úkoly, se kterými bylo utvářeno, začalo rozkládat a kritizovat SPR-RSČ. Začaly být kritizovány některé body programu, někteří členové vedení SPR-RSČ a zvláštěm terčem útoků se stal předseda strany... Přes tyto trvalé nepřetržité útoky se ukázal organismus republikánů jako velmi zdravý, který je schopen se velmi rychle s touto infekcí vyrovnat. Zde se prokázalo jako velmi prozíravé, že našim základním a jediným článkem jsou místní organizace, tedy organizace, kde se lidé velmi dobře mezi sebou znají a vědí, co kdo byl, co kdo je, co skutečně chce a kam svojí činností směřuje.“³² Sládek dokázal vnitrostranickou opozici již před sjezdem eliminovat a byl opět zvolen předsedou. Místopředsedou se stal Slovák Juraj Čop. V přijatých stanovách se SPR-RSČ označila za „ideovou nástupkyni Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu s tím, že ve svých řadách sdružuje i občany měst.“³³

Přes vnitřní spory se SPR-RSČ v ČR stala výrazným „shromaždištěm“ protestních hlasů z různých směrů. Od února 1991 do května téhož roku se podle údajů IVVM zvedly preference SPR-RSČ z 1% na 6%.³⁴ Sládek oslovil jak občany nespokojené s negativními sociálními dopady počínající transformace, tak i (byť jen dočasně) pravicové militantní antikomunisty (často z řad bývalých politických vězňů či emigrantů). Dočasně se SPR-RSČ spolupracovali i představitelé vyhraněně antisemitských proudů (příspěvatelé Týdeníku Politika)³⁵ a lidé navazující na tradice prvorepublikového fašismu (Jaroslav Lhotka).

Sládek postupně precizoval svoji politickou strategii a hlavní témata politické profilace. Antikomunistickou rétoriku zachoval, začal se však více profilovat i na tzv. „rómské otázce“ a problému kriminality. Po dočasné snaze o spolupráci s německými Republikány (informace o ní nebyly v tu dobu obecně známé, avšak byly v rámci antikampaně použity vůči Sládkovi o několik let později) se Sládek po odmítnutí vyžadované finanční pomoci zaměřil na ostře protiněmeckou rétoriku, což mu v českém prostředí přineslo další příznivce. Později dokonce spolupracoval s Kluby českého pohraničí, které většinou organizovali „vlastenečtí komunisté“. V oblasti kontaktů se zahraničními stranami však Sládek navázal díky přízni emigrantů v USA i kontakty s americkými republikány (pravděpodobně však pouze z „nižších pater“ strany), což náležitě prezentoval v knize „Znamení doby“ z roku 1994. Již v roce 1992 vydal knihu „... a tak to vidím já“, která měla přispět ke zvýšení Sládkovy oblíbenosti.

7. Parlamentní volby v roce 1992

Volební program SPR-RSČ z roku 1992 byl oproti programům jiných stran velmi krátký (šlo o jeden list formátu A4). Republikáni v něm slibovali např. „zásadní omezení zásahů státu do ekonomiky. Snížení podílu státního rozpočtu na hrubém národním produktu ze současných 70% postupně až na 45%. Výrazně snížit státní byrokracii zrušením až 60% ministerstev a ústředních úřadů...., začínající soukromé podnikatele osvobodit od daní na dobu tří až pěti let

a poskytnout do začátku snadno dostupné a dlouhodobé úvěry se státní zárukou... Chránit zemědělství dotacemi a ochrannými cly. Státem garantované výkupní ceny oznamovat sezónu dopředu, aby se mohly přizpůsobit již podzimní práce podmínkám příští sezóny... Aby se ženy mohly věnovat svému nejdůležitějšímu poslání, musí mít možnost být s dítětem do šesti let věku... Vyčlenit 30% sociálních bytů pro příjmově nejslabší část populace... Zrušení branné povinnosti... Výrazně snížit kriminalitu a tím zvýšit bezpečnost občanů, především změnou ve vedení příslušných ministerstev vnitra a spravedlnosti... Znovuzavedení trestu smrti... Vyřešit problémy spojené s kriminalitou cikánské populace, mj. znovuzavedením domovského práva... Zpracovat ústavu, která by vydržela 100 let, zavést spolkové uspořádání. Jednotné Československo skládající se ze čtyř spolkových zemí – Česká, Moravskoslezská, Slovensko a Podkarpatská Rus... Z vedení republiky důsledně odvolat všechny bývalé členy komunistické strany bez ohledu na to, kdy ukončili své členství. Je jedno, jestli při prověrkách 69-70. nebo v lednu 1990... Je nutné o 60% snížit platy poslanců a ministrů... jednou provždy uzavřít otázku sudetských Němců s tím, že nemají právo na návrat a jakékoliv majetkové vyrovnání.“³⁶

Přes nárůst popularity SPR-RSČ však stále existovaly výhrady vůči Sládkovu vedení, což vedlo k odchodům členů. V únoru 1992 vznikla z části těch, kteří odešli, strana Republikáni. V březnu téhož roku se spojily Radikální republikánská strana, Národně demokratická strana a Sdružení republikánů do Strany republikánské a národně demokratické jednoty, která se rozhodla kandidovat ve volbách v roce 1992. Pozice SPR-RSČ však již byla natolik silná, že ji odštěpenecké subjekty nemohly ohrozit. V parlamentních volbách v roce 1992 se plně prokázalo, že SPR-RSČ se stala nejsilnějším subjektem krajně pravicového prostoru. Její výsledky (pro srovnání jsou uvedeny i výsledky SRNDJ) ukazuje následující tabulka:

	SL FS			SN FS			ČNR		
	Absol.	%	Mand.	Absol.	%	Mand.	Absol.	%	Mand.
SPR-RSČ	420 848	6,48	8	413 459	6,37	6	387 026	5,98	14
SRNDJ	10 335	0,16	–	11 099	0,17	–	11 115	0,17	–

Ve Slovenské republice obdržela SPR-RSČ do SL FS 11 227 hlasů (0,36%), do SN FS 10 540 hlasů (0,34%) a do SNR 10 096 (0,33%). Zisk parlamentního zastoupení znamenal pro SPR-RSČ nejenom možnost pro novou formu prezentace, ale i příliv finančních prostředků v rámci státního financování politických stran.

Závěr

SPR-RSČ volebním výsledkem v roce 1992 prokázala, že v českém stranicko-politickém systému může působit relevantní krajně pravicová strana. Přestože již na II. sjezdu SPR-RSČ, konaném 18. 7. 1990, proběhlo „další kolo“ vnitrostranických sporů, jehož důsledkem byl mj. odchod řady poslanců ze strany, nebyla pozice SPR-RSČ dotčena, stejně jako vliv Sládkova vedení. Strana vstoupila do druhé etapy významné etapy své existence, charakteristické jejím parlamentním zastoupením.

V průběhu let 1990-1992 se ukázalo, že strany, které hodlaly provádět demokratickou, pravicovou a demokratickou politiku vně struktur Občanského fóra a jeho následnických subjektů, neměly šanci se prosadit, mj. i díky nedostatečné mediální prezentaci. Sládek se, byť často pomocí provokativních a extremistických excesů, dokázal dostat do povědomí veřejnosti. Řada lidí, kteří byli nespokojeni jak s před- tak i polistopadovým režimem, se přiklonili k SPR-RSČ. Její program (resp. zjednodušené teze hlášané ve Sládkových projevech) kombinoval dva základní prvky – antikomunismus spojený s odporem vůči nové politické reprezentaci a sociální populismus. Strany a hnutí, které se pokoušely pouze občas „slušnějším“ antikomunistickým způsobem upozornit na některé problematické rysy polistopadové politiky a zároveň prosazovat skutečně pravicové politické hodnoty dle „amerického vzoru“ (Republikánská unie, KAN apod.) neměly šanci ani vůči pragmatické a početně silné ODS, která měla prostor v médiích a obsadila již při svém vzniku demokratický pravicový prostor, ani proti Sládkovi, který dokázal „zaplnit náměstí“ a ve své politické strategii využíval prvky, které jej přivedly na pravý okraj politického spektra (o posun do tohoto prostoru přitom neměla např. RU zájem). Samotný sociální populismus, využívající často nostalgie po komunistickém zabezpečovacím systému, avšak zároveň bez občasného zdůrazňování „pravicových“ cílů, však nebyl (pochopitelně s výjimkou KSČM, resp. Levého bloku³⁷) rovněž úspěšný. O této skutečnosti svědčí malý význam stran jako Hnutí 90 či Hnutí za sociální spravedlnost. Na druhou stranu je však nutné vidět, že zisk 1,08% pro HSS v roce 1992 či 3,77% pro HDŽJ ve svém součtu jistý potenciál představoval, jeho využití však bylo reálnější spíše od krajní levice.

Republikánství se v českém „politickém prostředí“ stalo atributem ultrapravice, a proto jakýkoliv subjekt, který měl a má ve svém názvu „republikánské“ označení, je již od počátku devadesátých let zpravidla vnímán ve spojitosti se SPR-RSČ. Tato strana neměla v krajně pravicovém prostoru počátkem devadesátých let relevantního politického protivníka (vznikající pravicově extremistické a neofašistické skupiny neměly v tu dobu zájem o přechod do stranicko-politické roviny³⁸, navíc se Sládkem tehdy příležitostně spolupracovaly). SPR-RSČ mohla díky tomu získat hegemonní postavení v ultrapravicovém prostoru a prosadit se ve stranicko-politickém systému jako „jediný zástupce“ krajní pravice, což výrazně ovlivnilo celkovou podobu i polarizaci českého systému politických stran v devadesátých letech.

Poznámky:

1. Např. Kreidl, M., Vlachová, K.: *Sociální zázemí extrémní pravice v ČR. Voliči SPR-RSČ v letech 1996-1998*. Sociologický časopis 3/1999, str. 335-354, Hartl, J., Huk, J., Haberlová, V.: *Česká společnost 1998*, Management Press-STEM, Praha 1999, str. 26-27. Mareš, M.: *Současné trendy ve vývoji pravicového extremismu v České republice*. Analýzy a studie 2/2000, str. 2-4.
2. Blíže viz Fiala, P., Mareš, M.: *Konstituování systému politických stran v České republice (1989-1992)*, Politologický časopis 1/1997, str. 104-126.
3. Mimo výše zmíněných prací např., Dvořáková, V.: *Strany radikální pravice*, Politologická revue 1/1997, str. 6-19, Fiala, P., Mareš, M.: Programová analýza SPR-RSČ z hlediska politického extremismu. In Fiala, P.: *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Masarykova univerzita, Brno 1998, str. 95-104, Mazel, M.: *Oponenti systému*, tamtéž str. 197-226, Pšeja, P.: *Nacionalistické strany v České republice*, In Dančák, B., Fiala, P. (ed.): *Nacionalistické politické strany v Evropě*, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, Brno 1999, str. 73-79.
4. Blíže viz např. Strmiska, M.: *Horizont výzkumu středo- a východoevropských postkomunistických*

- politických stran a stranických systémů: úvodní poznámka*. In Strmiska, M.: *Postkomunistické stranické soustavy a politická pluralita*, Masarykova univerzita, Brno 1999, str. 7-9.
5. Blíže viz Fiala, P., Mareš, M.: *Současná evropská krajní pravice* (psáno pro Mezinárodní politiku, v současné době v tisku).
 6. Müller-Rommel, F.: *Die Neuen von der Rändern her: Herausforderung der europäischen Parteiensysteme?* Zeitschrift für Parlamentsfragen 2/1999, s. 424-433.
 7. Řada problematických metodologických přístupů, obsahujících jak přenášení západních kritérií pro východoevropské poměry, tak i zobecnování poznatků z jednotlivých postkomunistických (a zvláště postsovětských) zemí je obsažena v publikaci Ramet, S. P. (ed.): *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989*, The Pennsylvania State University Press, University Park Pennsylvania 1999.
 8. Beyme používá výraz „Ethnie“.
 9. Beyme, K. von: *Rechtsextremismus in Osteuropa*. In Falter, J. W., Jaschke, H.-G., Winkler, J. R.: *Rechtsextremismus. Ergebnisse und Perspektiven der Forschung*. Politische Vierteljahresschrift Sonderheft 27/1996, Westdeutscher Verlag, Opladen 1996, str. 426.
 10. Tamtéž.
 11. Tamtéž, str. 432-433.
 12. Přestože SPR-RSČ působila v letech 1990-1992 jako federální strana a i po rozpadu ČSFR slovenská část SPR-RSČ nepřestala existovat, je vzhledem k naprosto marginálnímu významu republikánů ve slovenském stranicko-politickém systému smysluplné soustředit se pouze na „českou SPR-RSČ“.
 13. V tuto dobu byl americkým prezidentem republikán George Bush, což mohlo být v souvislosti s jeho a předchozími Reaganovými zásluhami o skončení studené války pro české antikomunisty a zastánce výrazných reforem inspirující. Je však třeba si rovněž uvědomit, že tento politický styl neměl v českém prostředí téměř žádnou tradici.
 14. 12. vznikla Československá republikánská strana zemědělská měst a venkova, která v roce 1990 kandidovala v rámci OF pod názvem Agrární strana při OF, později změnila název na Agrární strana. V dubnu 1990 byla též založena Republikánská strana českého venkova, která se v lednu 1992 sloučila se Stranou českého venkova do Agrární republikánské strany. „Republikánsko-zemědělský“ proud však nesehrál ve vývoji stranicko-politického systému v ČR významnější roli (na rozdíl od dílčího úspěchu „družstevnické“ Zemědělské strany v rámci Liberálně sociální unie).
 15. Podle Sládka se poprvé přípravný výbor této strany v užším kruhu sešel již 2. prosince 1989, 30. prosince téhož roku byla existence strany oznámena sdělovacím prostředkům, včetně prezentace první verze programového prohlášení „Úkoly současné a perspektivní“.
 16. S ohledem na to, že Sládek měl již v první polovině roku 1990 množství propagačních materiálů a dalšího vybavení, se objevily a objevují spekulace, že je „někým“ podporován. Jeho protivníci naznačují i zájmy StB či KGB (pro něž by „rozvracečská“ strana v českém systému mohla být přínosná), avšak tyto spekulace nebyly nikdy podloženy relevantními důkazy.
 17. *Kdo je kdo*, Republikánské listy 4/1990, str. 3.
 18. *Hlavní referát přednesený předsedou strany PhDr. Miroslavem Sládkem*. In Sdružení pro Republiku – republikánská strana Československa: *Materiály z ustavujícího sjezdu konaného dne 24. února 1990 v Praze*, nedat, str. 2.
 19. Tamtéž, str. 8.
 20. Tamtéž, str. 6.
 21. Tamtéž, str. 9.
 22. Mj. zde bylo požadováno vypsání dalších parlamentních voleb do jednoho roku po 8. červnu 1990, přehodnocení únosnosti dovozu nekvalifikovaných pracovních sil z rozvojových zemí, náprava všech křivd v zemědělství, zákonné řešení otázky majetku KSČ a jeho převedení na nové uživatele, vyhlášení neutrality československé republiky a úsilí o „plnou rehabilitaci společnosti a spolků proskřibovaných od dob nacistické okupace (Rotary klub, Svobodní zednáři apod.)“. Úkoly současné a perspektivní (programový dokument). In Sdružení pro Republiku – republikánská strana Československa: *Materiály z ustavujícího sjezdu konaného dne 24. února 1990 v Praze*, nedat, str. 11-16.
 23. Společně s ní se zde sdružila se Stranou ústavní demokracie, Stranou svobodných demokratů

- a Stranou československé demokracie. Svobodný blok podporovalo i Nezávislé sdružení revolucionářů od sv. Václava.
24. *Kdo je kdo*, Republikánské listy 4/1990, str. 3.
 25. 27. 6. 1990 se česká část této strany přejmenovala na Podnikatelsko-živnostenskou stranu.
 26. Např. 10. 11. 1990 se z iniciativy RU konalo v Brně Kolegium pravicových stran a hnutí, kterého se zúčastnily Radikální republikánská strana, Klub angažovaných nestraníků, Československá strana lidová, Republikánská strana československého venkova, Svobodný blok, ČSNK Bratislava, Podnikatelsko-živnostenská strana, Unie mužů, Strana evropského domu, Křesťanskodemokratická strana, Moravská národní strana, K 89, Unie zemědělské mládeže, omluvily se Občanská demokratická aliance, PTP, Konfederace politických vězňů. *Kolegium pravicových stran a hnutí*, Republikánské listy 11/1990, str. 2.
 27. *Dohoda o spolupráci demokratických pravicových sil*, Republikánské listy 6/1991, str. 1.
 28. „Moravskou kartu“ však Sládek ve své politice používal dále. Hlavní sekretariát SPR-RSČ byl přesunut do Brna a dodnes zde sídlí. S MNS byly a jsou vytvářeny i koalice v komunálních volbách. SPR-RSČ se podílela i na vytvoření tzv. „Moravskoslezského sněmu“ v roce 1993, který byl částí politického spektra chápán jako „útok na ústavní integritu“ ČR.
 29. Herzmann, J: *Volby v kontextu veřejného mínění 1989-1991*. Sociologický časopis 2/1990, str. 180.
 30. Radikální republikánská strana získala 72 733 hlasů (0,09%) a 9 mandátů (0,01%), Republikánská strana 22 657 hlasů (0,02%) a 5 mandátů (0,00%), Republikánská strana československého venkova 6 937 hlasů (0,00%) a 7 mandátů (0,01%) a Republikánská unie – Svobodný blok 618 667 hlasů (0,80%) a 82 mandátů (0,12%).
 31. *Výroční zpráva o činnosti Sdružení pro Republiku – Republikánské strany Československa od jejího založení do 1. Řádného sjezdu dne 24. února 1991*. Republika 9-10/1991, str. 8.
 32. *První programový dodatek přijatý na 1. řádném sjezdu SPR-RSČ dne 24. února 1991*. Republika 9-10/1991, str. 9.
 33. *Stanovy Sdružení pro republiku – Republikánské strany Československa* (1991).
 34. IVVM: *Vybrané poznatky o volebních preferencích* (materiál IVVM, 1991), str. 4.
 35. Mazel, c. d., str. 224.
 36. *Volební program Sdružení pro republiku – Republikánské strany Československa* (1992).
 37. Blíže viz Fiala, P., Mareš, M.: *KSCM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany*. Politologický časopis 2/1999, str. 183-206.
 38. Nepočítáme-li Národně demokratickou stranu, jejíž ideový profil byl však spíše „konzervativně-národní“.

Summary:

Constituting the Far Right in the Czech Party System

Development of the SPR-RSČ from the Turn of 1989/1990 to Parliamentary Election 1992

At the turn of 1989/1990 several parties were constituted in Czechoslovakia which intended to realize republican policy (like in the US or in France). While the Republican Union kept to this intention (the party became the leading power of the coalition Free Bloc), and became irrelevant, the SPR-RSČ (The Association for the Republic – Republican Party of Czechoslovakia) carried out far right populist policy. This strategy won the party (SPR-RSČ) only 1% votes in 1990, but in 1992 it enabled them to win seats in the Federal Assembly and the Czech National Council (about 6%). The leader of the party, Miroslav Sládek, attacked in his speeches President Havel, he accused the leading representatives of the Civic Forum of being in agreement with the Communists, he spoke strongly against Romani crime and Vietnamese workers in the republic. Therefore, in Czech environment the expression „republican“ is connected with the far right extremism.